

A BREZSNYEV-DOKTRÍNÁTÓL A „SINATRA-DOKTRÍNÁIG”.¹ GORBACSOV ÉS KELET-EURÓPA

BARÁTH MAGDOLNA

Amikor 1985. március 11-én Mihail Gorbacsovot az SZKP első titkárává választották, egy – a fegyverkezési verseny és a „külső birodalom” fenntartásának óriási költségei miatt – gazdaságilag kimerült ország irányítását kellett átvennie. A Szovjetunió katonai téren az Egyesült Államokkal egyenrangú katonai szuperhatalommá vált, de a hadiipari szektor elszívta az ország legjobb emberi, technikai és anyagi erőforrásait. Gorbacsov felismerte, hogy a legfontosabb feladat a Szovjetunió gazdasági talpra állítása, s ennek a követelménynek igyekezett alárendelni a külpolitikát is. Az „új politikai gondolkodás” eredményeképpen felújították a párbeszédet az Egyesült Államokkal, a szovjet–amerikai kapcsolatok konfrontációs légköre fokozatosan enyhülni kezdett. Kivonták a szovjet csapatokat Afganisztánból és megtörténtek az első lépések a kapcsolatok rendezésére Kínával.

A szovjet pártfőtitkár 1987-ben tette végképpen egyértelművé, hogy a Szovjetunió politikáját a „peresztrojka” és a „glasznoszty” határozzák meg. A Szovjetunióban megkezdődött átalakítás, a fegyverkezési verseny megfékezésére tett lépések azt mutatták, hogy a világpolitikában is alapvető változások érlelődnek, s mindennek jelentős hatása volt a kelet-európai történésekre is.

Mindazonáltal markáns eltérés volt a szovjet külpolitika általános orientációja és a szovjet vezetés kelet-európai politikája között.² Gorbacsov kelet-európai politikájában általában három periódust különböztetnek meg. Az első szakaszban a korábbi politikai irányvonalhoz képest szinte semmi nem változott, megmaradt a hagyományos keretek között és a megszokott, kialakult módszerek szerint folyt, az egyetlen új elemet a szovjet pártfőtitkár dinamikus személyisége jelentette. A második periódusban a peresztrojka hatása már e tekintetben is éreztette hatását, habár arról megoszlanak a vélemények, hogy Gorbacsov ráerőszakolta-e a reformokat a tábor országaira vagy azok meghirdetése az egyes

¹ Gorbacsov és Bush máltai találkozásakor, amikor Gorbacsov kijelentette, hogy a Brezsnyev-doktrína halott, a szovjet külügyminisztérium sajtó attaséja állítólag azt a szellemes megjegyzést tette, hogy azt attól kezdve (Frank Sinatrára utalva) a Sinatra-doktrína váltotta fel, vagyis mindenki azt csinál, amit akar. (Brutyenc 2005. 477.)

² Lévesque 2001. 57.

pártok vezetésének szuverén döntése volt.³ A harmadik szakaszt – amelyet a Varsói Szerződés feloszlata zárt le – az együttműködés intenzitásának csökkenése, majd a szocialista világrendszer szétesése, a kapcsolatok elhidegülése jellemezte.⁴

Ahogy az SZKP KB Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának egykori helyettes vezetője, Gorbacsov tanácsadója fogalmazott: Kelet-Európa volt a Szovjetunió II. világháborúban szerzett legnagyobb és legfontosabb trófeája.⁵ A Szovjetunió biztonsági zónáját képező Kelet-Közép-Európa megtartása prioritást élvezett a szovjet politikában még Gorbacsov első titkárrá választásakor is, s ebben jelentős változás egy ideig nem volt tapasztalható. Ezt több kutató azzal magyarázza, hogy Nyugat-politikája volt Gorbacsovnak, de azt nem tudta, mit kezdjen az új helyzetben Kelet-Közép-Európával.⁶ Az új szovjet vezetés nemcsak hogy nem rendelkezett Kelet-Európa tekintetében semmilyen átalakítási programmal, de úgy tűnt, nem is akart különösebb erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy előmozdítsa a demokratizálást azokban az országokban, amelyekben arra a legnagyobb szükség lett volna. Ennek okát egyes történészek abban látják, hogy Kelet-Európa belső átalakítása nem kapott prioritást azokban a fontos és sürgető feladatokban (fegyverkezési verseny megfékezése, kelet-nyugati viszony enyhülése, belső reformok), amelyeknek megoldását Gorbacsov maga elé tűzte.

Ugyanakkor Kelet-Európa vonatkozásában egy lényegi változás már a kezdeti időszakban is megfigyelhető volt. A Szovjetunió és a szocialista tábor országai kapcsolatának ártértekéltése szinte Gorbacsov első titkárrá választásától kezdve napirenden volt. Memoárjában Gorbacsov azt állítja: „1985 márciusától mi valóban elutasítottunk mindenféle beavatkozást a szövetségesek belügyeibe.”⁷ 1985 májusában a külügyminisztériumban tartott előadásában meglehetősen új szellemű kijelentést tett: „A testvéri szocialista országokkal való kapcsolatok új történelmi szakaszba léptek. ... A kapcsolatoknak újaknak kell lenniük. Maximális figyelem barátaink és szükségleteik iránt. ... Tiszteletben kell tartani a szu-

³ Valerij Muszatov például úgy látja: „Gorbacsov proklamálta a szocialista országok önállóságát és függetlenségét, de gyakorlati politikájával rájuk erőszakolta a peresztrojka saját koncepcióját, függetlenül állapotuktól és készségüktől.” (Muszatov 2009. 132.)

⁴ Sahnazarov 1993. 100.

⁵ Brutyenc 2005. 466.

⁶ Valerij Muszatov úgy véli, Gorbacsovnak a szocialista országokat illetően nem volt átgondolt politikája, azokat gondolkodás nélkül a szovjet peresztrojka szellemében történő változásokra, a vezetők cseréjére, a nyilvánosság és a demokratizmus kiszélesítésére, a Szovjetunióval való kapcsolatok és együttműködés jellegének megváltoztatására ösztönözte. (Muszatov 2009.) Hasonló véleményen van Vladimir Zubok is, aki azt állítja, hogy Gorbacsovnak és tanácsadóinak nem volt új Kelet-Európa-politikája. (Zubok 2000. 7.)

⁷ Gorbacsov 1995. 2. k. 371.

renitást, a szövetségesek, köztük a kicsik méltóságát, el kell utasítani azt az illúziót, hogy mi mindenkit taníthatunk.”⁸

Egyik közvetlen munkatársa, Csernyajev szerint Gorbacsov kezdettől fogva el akarta „engedni” a szocialista országokat, míg Brutyenc úgy véli, csupán az volt a szándéka, hogy a vezető szerepet megőrizve, megszabaduljon a gazdasági tehertől és a belső fejlődésükért viselt politikai felelősségtől.⁹

Akármi járt is a fejében, a kapcsolatok újragondolási szándékának komolyságát jelzi, hogy egyrészt átszervezte az SZKP KB-nak a szocialista országokkal való kapcsolattartásért felelős osztályát¹⁰, másrészt 1986 nyarán kidolgozta és az SZKP KB Politikai Bizottsága elé terjesztette a szocialista országokkal való új kapcsolatokra vonatkozó dokumentumot. Ebben a lehető legnagyobb mértékben tehermentesíteni akarta a Szovjetuniót a Kelet-Európáról való gondoskodástól, szűkíteni a beavatkozás szféráját és tartózkodni az egyenes diktátumtól. A feljegyzés kiinduló pontja az volt, hogy a politikai kapcsolatokat az igazi egyenlőségre és kölcsönös felelősségre kell építeni, a pártoknak önállóságot kell adni, biztosítani azt a jogukat, hogy szuverén módon döntsenek országuk fejlődésének kérdéseiről és döntéseikért saját népüknek legyenek felelősek. A gazdasági kapcsolatokban a kölcsönös előnyök és kölcsönös segítségnyújtás elvét kellett alkalmazni, fokozatosan át kellett térni a tisztán kereskedelmi kapcsolatokra és a széleskörű termelési kooperációra, ami a gazdasági együttműködés mechanizmusának gyökeres átalakítását igényelte volna.¹¹

Egykori munkatársai szerint Gorbacsov azt feltételezte, ha a kelet-európai országok nagyobb önállóságot kapnak, jobban intézik ügyeiket és „tökéletesítik” saját szocializmusukat, követik a Szovjetuniót a reformok útján és a hatalomban máshol is „kis-Gorbacsovok” jelennek meg. Maga Gorbacsov is ezt a folyamatot akarta előmozdítani, felhasználva a baráti országokba tett látogatásait.¹² Ezeken a találkozókön kezdettől fogva arra törekedett, hogy világossá tegye: a kelet-európai szövetségesekkel fenntartott viszonyát új alapokra kívánja helyezni. Gorbacsov koncepciójának fontos eleme volt, hogy elvetette a szocializmus megvalósításának egységesen követendő modelljét, és ezzel utat nyitott a rendszer határain belül maradó új elképzelések számára. A legfőbb szempont az volt, hogy Kelet-Közép-Európában fennmaradjon a stabilitás, ne támadjon olyan konfliktus, amely megghiúsíthatná a belső átépítés munkálatait.

⁸ Idézi Brutyenc 2005. 469. Ugyanakkor Rajnai Sándor moszkvai magyar nagykövet az MSZMP KB részére készített 1987. április 3-i feljegyzésében még úgy fogalmazott: „a jó légkörű kapcsolatok ellenére is a velünk kapcsolatban álló partnerek magatartásában (modorában!) nem érzékelhető a »forradalmi« változás.” Közli Baráth–Rainer 1999. 204.

⁹ Brutyenc 2005. 469.

¹⁰ Ezzel részletesen foglalkozik Medvegyev 1994. „Tainsztvennij otdel CK” című fejezete.

¹¹ Medvegyev 1994. 27.

¹² Brutyenc 2005. 469.

Gorbacsov a gyámkodásról, a patrónusi szerepről már 1986 novemberében a KGST moszkvai csúcstalálkozóján tartott beszédében lemondott, hangsúlyozva, hogy az egyes pártok saját népüknek tartoznak elsősorban felelősséggel. Megszorítói kitételei azonban, miszerint az egyes országok felelősséggel tartoznak a szocialista rendszer megőrzése iránt, ki is jelölték az „önállóság” határait.¹³ Mindazonáltal egyre nagyobb hangsúly került a kelet-európai kommunista pártok autonómiájára. Csehszlovákiai látogatása alkalmával 1987. április 10-én a csehszlovák–szovjet barátsági nagygyűlésen tartott beszédében megfogalmazta azokat az elveket, amelyeknek szerint meg kell határozniuk a Szovjetunió és Kelet-Európa viszonyát. „Először és mindenekelőtt abból az előfeltevésből indulunk ki, hogy a szocialista országok politikai kapcsolatainak egész rendszerét az egyenlőség és a kölcsönös tisztelet alapjára kell és csakis erre lehet építeni. Senkinek nincs joga különleges helyzetet követelni magának a szocialista világban. Úgy véljük, hogy minden párt független, felelősséggel tartozik saját országa népének és jogosult eldönteni az ország fejlődésének kérdéseit. Ezek olyan alapelvek, amelyekhez nem férhet semmi kétség.”¹⁴

A más pártok belügyeibe való be nem avatkozás elve és azon joguk elismerése, hogy fejlődésüket szabadon választhatják meg, olyan szabály lett, amely gyakorlatilag mindvégig meghatározta kapcsolatait Kelet-Európa pártjaival. A térség kommunista pártjainak mozgásterét a korábbinál tágabb lett, a szovjetek tartózkodtak attól, hogy nyilvánosan bírálják a kelet-európai pártokat és politikájukat. Mindazonáltal utóbbira is akadt azért még példa: amikor Gorbacsov 1987 májusában Romániába látogatott, Nicolae Ceaușescu jelenlétében hosszú beszédet tartott a demokratizálásról és nyíltan bírálta a személyi kultuszt, valamint a kulturális örökség lerombolását.¹⁵

Amíg a kelet-európai országok belső ügyekben bizonyos önállósággal rendelkeztek, más volt a helyzet a külpolitika területén. Gorbacsov kezdeti időszakában a Szovjetunió Kelet-Európával való kapcsolatainak vezérlő elve továbbra is a szocialista internacionalizmus, „a szocializmus sorsáért való közös felelősség” volt. Az SZKP KB első titkára a kommunista pártok vezetőinek 1986. november 10–11-i találkozásán is azt hangsúlyozta: „a nemzetközi kérdésekben szervesen össze kell kapcsolni az egyes országok kezdeményezéseit egyeztetett irányvonalunkkal. A tapasztalatok megmutatták, hogy mennyire fontos ennek a képletnek mindkét eleme. Egyetlen testvéri ország sem tudja megoldani nemzeti feladatait a nemzetközi porondon, ha elkülöníti magát a közös irányvonalától. Ezt saját magunkra is érvényesnek tartjuk. Ugyanígy államaink egyeztetett külpoliti-

¹³ Gorbacsov beszéde megjelent Gecsényi–Máthé 2009. 215–220. Kádár János beszámolóját a tanácskozásról I. Magyar Országos Levéltár M-KS 288. f. 5/983. ő. e.

¹⁴ Pravda, 1987. április 11. Idézi Gati 1991. 84–85.

¹⁵ Jacques Lévesque ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy ezzel a megnyilatkozásával Gorbacsov nyíltan megszegte a be nem avatkozás politikáját. (Lévesque 2001. 61–62.)

kája is csak akkor lehet hatékony, ha minden egyes ország hozzájárul a közös ügühöz.”¹⁶

Gorbacsov kezdettől fogva szorgalmazta nem csupán a tábor országaival való kapcsolatok új alapokra helyezését, de a Varsói Szerződés együttműködési mechanizmusának korszerűsítését is. Ennek érdekében már 1985 októberében javasolta egy állandó politikai szerv felállítását, amelynek célja a koordináció javítása lett volna, de e tekintetben a szervezet felszámolásáig semmilyen változás nem történt. A Szovjetunió külpolitikai lépéseit – még azokat sem, amelyek a szocialista országok érdekeit érintették – a korábbiakhoz hasonlóan nem vitatták meg, azokról ezen államok vezetői csak utólagos tájékoztatást kaptak.

Habár a szovjet vezetés felfogása Kelet-Európáról változóban volt, egyelőre még nem adták fel a Brezsnyev-doktrínát; érdemi koncepcionális változás 1988 nyaráig e területen sem történt. Lévesque professzor ezt a szovjet politikai apparátus belső erőviszonyaiban és abban a cselekvési szabadságban látja, amellyel Gorbacsov és tanácsadói ténylegesen rendelkeztek. A szovjet vezetésben konszenzus volt abban, hogy szükséges a kelet-európai országokban is a gazdasági teljesítőképesség növelése és változások bevezetése – a szovjet vezetők beszédekben maguk is erre ösztönözték őket. Abban azonban már korántsem volt egyetértés, hogy milyen reformok szükségesek, illetve le kell-e cserélni a korábbi vezetőgarnitúrát.¹⁷ Mivel a be nem avatkozás elvét Gorbacsov éppen e kérdésekben alkalmazta, a Szovjetunió nyugati és kelet-európai politikája közötti űr egyre nőtt.¹⁸

A külpolitikában csak 1988 őszétől – miután Gorbacsov megerősítette pozícióját a felső vezetésben – érvényesültek a Gorbacsov és külügyminiszterének elképzelései.¹⁹ Kelet-Közép-Európa sorsát illetően két ponton következett be alapvető változás: elfogadták a „szocialista pluralizmus” elvét és megkezdődött a Brezsnyev-doktrína lebegtetése.²⁰ Gorbacsov nyilvánosság előtt az 1988. júniusi pártkonferencián fejtette ki először, hogy minden népnek jogában áll megválasztani a maga társadalmi-gazdasági rendszerét. Jacques Lévesque szerint a cél ezzel mindenekelőtt a Nyugat bizalmának elnyerése volt, hiszen Gorbacsov szándékainak nyugati megítélésében az számított az egyik fő szempontnak, hogy képes-e tolerálni a kelet-európai változásokat. Úgy véli, hogy ez másfelől fi-

¹⁶ Gecsényi–Máthé 2009. 219–220.

¹⁷ Gorbacsov egykori tanácsadója ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy habár a be nem avatkozás elvét hirdették, a szovjet vezetésnek benne volt a keze a kelet-európai vezetők leváltásában – ezeket a missziókat Vagyim Medvegyev hajtotta végre, tipikusan szovjet módszerekkel. (Brutyenc 2005. 478–480.) Brutyencnek az a véleménye, hogy ezek a személycserék inkább gyengítették a kelet-európai rendszereket, és nem erősítették a felülről jövő reformfolyamatokat.

¹⁸ Lévesque 2001. 60.

¹⁹ Békés 2004. 284.

²⁰ Uo. 286.

gyelmeztetés lehetett a kommunista vezetők számára is: a jövőben belső válság esetén nem számíthatnak automatikusan szovjet segítségre.²¹

Hasonló szellemben fogalmaztak Gorbacsov munkatársai és a szovjet vezetés más tagjai is. Oleg Bogomolov a Szocialista Világrendszer Gazdaságkutató Intézetének vezetője 1988 nyarán azt nyilatkozta a The Washington Times-nak: „Tökéletesen megváltoztattuk viszonyunkat a kelet-európai országokkal ... A »Brezsnyev-doktrína« ma már teljességgel elfogadhatatlan és (alkalmazása) elképzelhetetlen...”²² Ezek a nyilatkozatok elvben elvetették ugyan a szovjet beavatkozás lehetőségét, de kategorikusan sohasem mondták ki, hogy a Szovjetunió akkor sem fog beavatkozni, ha valamely országban a politikai átalakulás a szocializmus feladásához és nyugati típusú parlamenti demokrácia helyreállításához vezetne.

A témával foglalkozó kutatók úgy értékelik, hogy a Brezsnyev-doktrína lebegtetése sikeres volt, amennyiben az egyre felgyorsuló kelet-európai átalakulások során kifejezetten stabilizáló hatást fejtett ki, s ily módon nem kis mértékben járult hozzá az átmenet békés jellegének fenntartásához.²³

A szovjet vezetés 1988 nyarától kezdte komolyan érezni, hogy mind a szovjet gazdaság, mind pedig a szocialista tábor országainak többsége válságban vagy válság előtti állapotban van. Georgij Sahnazarov, Gorbacsov kelet-közép-európai ügyekben felelős főtanácsadója 1988. október elején készített feljegyzésében már úgy ítélte meg: a szocialista országok közösségében olyan problémák figyelhetők meg, amelyek a szocializmusnak a Szovjetunióban létrejött és az egyes országokban mechanikusan lemásolt gazdasági és politikai modelljében gyökereznek, és a válság nyilvánvaló jelei miatt a szocialista tábor valamennyi országában radikális reformokra lenne szükség.²⁴ A szovjet pártvezetésben már 1988 őszén komoly aggodalmakat keltettek a lengyelországi és a magyarországi fejlemények. Georgij Sahnazarov nem tudott arra választ adni, milyen lépéseket tegyenek, ha egyszerre több országban is súlyos válsághelyzet alakulna ki, mindazonáltal úgy vélte, a helyi kezelések helyett a „betegség szisztematikus, átgondolt gyógyítására” van szükség. Éppen ezért azt javasolta, hogy az SZKP KB újonnan létrehozott Nemzetközi Bizottságát bizzák meg, hogy készíttessen elemzéseket a kérdésről.²⁵ 1989 januárjában Gorbacsov az SZKP Politikai Bizottságának ülésén azt fontolgatta, hogyan reagálnának, ha Magyarország leszakadna a Szovjetunióról és az Európai Közösséghez csatlakozna. Sürgette, hogy Jakovlev vezetésével mérjék fel, mit tudnának a baráti országoknak nyújtani, amitől azok inkább feléjük, mintsem a Nyugathoz fordulnának.

²¹ Lévesque 2001. 80–81.

²² Idézi Gati 1991. 87.

²³ Békés 2004. 288.

²⁴ Sahnazarov 1993. 367–368.

²⁵ Uo. 368–369.

1989 februárjára el is készült a Bogomolov Intézet, a KB Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, a Külügyminisztérium és a KGB elemzése.²⁶ Az előbbi három, általunk is ismert elemzésben a Kelet-Közép-Európában várható fejlemények megítélését illetően a közös vonások mellett jelentős eltérések, hangsúlyeltolódások vannak.

Abban az első két jelentés készítői között egyetértés van, hogy a kelet-európai országok általános válságban vannak, és ez hatással van a Szovjetunió és szövetségesei közötti kapcsolatokra is. Elvi célkitűzésben mindhárom elemzés a szocializmus új modelljének győzelemre juttatását és a rendszer alapjainak megőrzését jelölte meg. Ugyanakkor valamennyi dokumentum reális lehetőségként számolt azzal, hogy az átalakulás végül túllép ezeken a kereteken, ami a szocializmus feladásához és a nyugati típusú parlamenti demokrácia helyreállításához vezethet.

Abban ugyancsak valamennyi elemzés készítője egyetértett, hogy a szovjet fegyveres beavatkozás lehetőségét egy kelet-európai országban bekövetkező válság esetén el kell vetni.²⁷ A Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya által készített dokumentum ugyanakkor továbbra is úgy vélte, hogy a szovjet álláspontnak bizonyos mértékig „homályosnak” kell maradni, nehogy valamelyik országban „tesztelni próbálják” a szocializmus alapjait.

Miközben ezek a memorandumok meglepően reálisan értékelték a Kelet-Európában kialakult helyzetet, a konkrét tennivalók megnevezéséig nem jutottak el, csupán a legfontosabb stratégiai célokat vázolták fel. Ugyanakkor ezek az elemzések fogalmazták meg első ízben – egyelőre még nem a nyilvánosság számára – a Brezsnyev-doktrína elvetéséből adódó következtetéseket. Egyöntetűen leszögezték, hogy az új helyzetben a befolyásolás és hatásgyakorlás *kizárólag* a politikai és gazdasági kapcsolatokon keresztül történhet, annak egyértelművé tételével, hogy a kétoldalú érintkezésben mi elfogadható, s mi nem. A szovjet vezetés realitásként kezelte, hogy a kelet-európai országok számára a gazdasági tényező, a világgazdaságba való betagozódás első számú prioritás, s azzal is tisztában volt, hogy mivel a KGST-országokat nem képes kielégítő mértékben ellátni sem energiahordozókkal, sem modern technológiával, nem tudja, de – saját, hosszú távú gazdasági érdekeire tekintettel – nem is akarja megakadályozni ezen országok nyugati orientációját.

E reális és pragmatikus elemzések sem voltak azonban mentesek bizonyos illúzióktól. A szovjet vezetésben akkoriban még nem nagyon gondoltak arra, hogy a peresztrojka a katonai-politikai blokk – aminek segítségével a Szovjetunió

²⁶ Az SZKP KB Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és a Bogomolov Intézet elemzését közli Baráth–Rainer 1999. 245–280., a szovjet külügyminisztérium elemzését közreadja Gecsényi–Máthé 2009. 442–449.

²⁷ Az elemzéseket részletesen ismerteti Lévesque 2001. 93–98.

ellenőrzés alatt tartotta Kelet-Európát – ilyen gyors széteséséhez vezet.²⁸ A szovjet vezetés még 1991 februárjában, *post festa* a rendszerváltások után is a Szovjetunió meghatározó szerepével számolt a régióban. Az SZKP KB Titkárságának 1991. január 22-i, talán utolsó határozata a Kelet-Európában kialakult helyzetről és a térségben folytatott szovjet politikáról egyfelől ugyancsak pragmatikus program, de még mindig abban a hitben ringatózik, hogy a korábbi gazdasági függőségre építve fennmaradnak, s nem mellesleg „a szovjet népgazdaság stabilizációját” is elősegítik az „intenzív gazdasági kapcsolatok”, sőt, a szovjet befolyásolásnak még politikai tartalékai is vannak.²⁹

A „forradalom felülről” helyett, ahogyan azt Gorbacsov feltételezte, Kelet-Európán az ellenzéki erők által alulról kezdeményezett forradalmak hulláma söpört végig. A szovjet vezetőt meglepettette ezeknek a változásoknak a gyors lefolyása, de a válsághelyzetről egyszer sem volt vita az SZKP KB plénümán.³⁰

Valerij Muszatov – Anatolij Csernyajevre hivatkozva – azt állítja, a szocialista országok majdhogynem kezdettől fogva nyűgöt jelentettek Gorbacsov számára, nem volt kedve elmélyülni problémáikban.³¹ Mindenesetre az események előre nem látott kimenetele megerősítette Gorbacsovnak azt a törekvését, hogy Moszkva „elváljon” Kelet-Európától. Hangulatát jól kifejezi Kohlnek tett utalása 1991 júliusában: „Elegük lett belőlünk. De nekünk is elégünk lett belőlük.”³²

Gorbacsov egykori munkatársa szerint Mihail Gorbacsov külpolitikai tevékenységének alapvető célkitűzése volt a hidegháború befejezése. Gorbacsov és amerikai politikusok között lezajlott beszélgetésekben felötlött időnként egy szovjet–amerikai kondomíniumra vonatkozó igény a világ „rendezésében”. (Amerikai részről Henry Kissinger fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy szükség lenne a két szuperhatalom között egy Jalta-szerű megállapodásra a kelet-európaiak feje felett.) Gorbacsov azonban mindezt „szimmetrikusan” akarta megvalósítani, olyan folyamatban, amelyben a NATO és a Varsói Szerződés egyenrangú felekként vettek volna részt, s ahol nem lettek volna győztesek és legyőzöttek. Az események azonban más fordulatot vettek.

²⁸ Sahnazarov 1993. 101.

²⁹ A dokumentumot közli Baráth–Rainer 1999. 304–312.

³⁰ Muszatov 2009. 137.

³¹ Uo. 138.

³² Brutyenc 2005. 487.

Hivatkozott irodalom

BARÁTH–RAINER

1999. Baráth Magdolna–Rainer M. János (szerk.): Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőikkel. Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból (1985–1991) 1956-os Intézet, Budapest.

BÉKÉS

2004. Békés Csaba: Vissza Európába. A magyarországi rendszerváltás nemzetközi háttere, 1988–1990. In: Békés Csaba: Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjében, 1945–1990. Gondolat Kiadó, Budapest. 275–330.

BRUTYENC

2005. Brutyenc, K. Ny: Neszbivsejeszja. Nyeravnodusnije zametki o peresztrojke. Mezsduarodnije otnosenijja, Moszkva.

GATI

1991. Gati, Charles: Füstbe ment tömb. Századvég Kiadó–Atlanti Kiadó, Budapest.

GECSÉNYI–MÁTHÉ

2009. Gecsényi Lajos–Máthé Gábor (szerk.): Sub clausula 1989. Dokumentumok a politikai rendszerváltozás történetéhez. A Grand Strategy. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest.

GORBACSOV

1995. Gorbacsov, Mihail Szergejevics: Zsizny i reformi. Novosztyi, 1995. 1–2. k.

LÉVESQUE

2001. Lévesque, Jacques: 1989 – Egy birodalom végjátéka. A Szovjetunió és Kelet-Európa felszabadulása. Aula Kiadó, Budapest.

MEDVEGYEV

1994. Medvegyev, V. A.: Raszpad. Kak on nazreval v „mirovoj szisztyeme szocializma”. Mezsduarodnije otnosenijja, Moszkva.

MUSZATOV

2009. Muszatov, Valerij: Gorbacsov politikájának metamorfózisa és a szocialista országok. Történelmi Szemle LI (2009) 1: 127–143.

SAHNAZAROV

1993. Sahnazarov, Georgij: Cena szvobodi. Reformacija Gorbacsova glazami ego pomosnyika. Rosszika–Zevsz, Moszkva.

ZUBOK

2000. Zubok, Vladimir: New Evidence on the 'Soviet Factor' in Peaceful Revolution of 1989. Cold War International History Bulletin. Winter 2000. 12-13. sz.